

Марія ПАДЮКА

*Здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
padyuka@nltu.edu.ua*

ЦІНА І ЦІННІСТЬ АРХЕОЛОГІЇ

*Людина – істота природня і соціальна доладу.
Мільйони років у довкіллі лишились позаду.
Чи є мільйони – попереду? Приціняємось. Торг.
Наразі – живемо у борг.
У вітрині ймовірного дня:
і цінне, і цінності.
Різниця – ціна.*

Ще первісна людина, своєю працею, навчанням, суспільним способом життя, ритуальними танцями, поховальними обрядами, звичаями, заборонами, релігійними і магічними діями, спричинилася до змін світу, доповнивши його культурною частиною [1, с. 450].

Відтоді сформувалася єдність культури і природи – довкілля. А людство стало творити, свідомо чи неусвідомлено, співвідношення цих частин у цілому. В залежності від історичних епох, розвитку суспільства, інтересів людей та їхніх потреб. Шальками на терезах стали **цінності** й **ціни**.

І якщо ціною, як мірилом вартості, людство послуговувалося ще в неоліті, коли утвердження відтворювальних форм господарювання сформувало перші системи обміну, то в доби міді і бронзи обмін набув уже постійного характеру, ставши регіональним. А в добу заліза – взагалі перейшов у повноцінну торгівлю [4, с. 20]. Йдеться про тисячі років до нашої ери.

Про цінності, як значимість, людство, мабуть, що відало задовго до, але заговорило лиш у античні часи (принаймні, про це є письмові свідчення), ввівши як термін у світ філософії понад дві тисячі років потому.

Тоді ж зародились і науки: археологія – в пошуках цінного, аксіологія – в пошуках цінностей.

Таки-так, пошуки дали плоди... Суспільство нашого часу мусить захищати і цінне, і цінності, а то й обирати між ними. Аж у ХХ столітті світ оцінив, що довкілля у своїй природно-культурній дуальності не є

ресурсом – воно є джерелом, але вичерпним і незворотним. Захист цінного і цінностей став справою не лише окремих мислителів, груп чи держав, а міжнародної спільноти, втілений за допомогою спеціального інструменту – міжнародного права (як вияву сучасних суспільних взаємовідносин та устрою сучасного суспільного життя).

У Конвенції ООН «Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини» (1972) [3] необхідність охорони, збереження, реставрації, популяризації та відновлення культурних та/ чи природних цінностей (матеріальних зразків) обумовлюється їхньою видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва, науки, естетики, етнології, антропології чи природної краси.

Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута) (1992) [2] визначає обов'язкову участь археологів як у планованих проєктах, так і на всіх етапах їхньої реалізації, під час освоєння територій, що мають *археологічну цінність*. Ці території разом із контекстом повинні враховуватися в оцінках екологічних наслідків та рішеннях, що приймаються на їхній основі. Щодо археологічних об'єктів, то Європейська конвенція декларує цінності, про які слід дбати державам – культурну та наукову, і зобов'язує інформувати громадськість про цінність археологічної спадщини для розуміння минулого та ризиків, що їй загрожують, а також закликає докладати всіх зусиль для запобігання нелегальним розкопкам та незаконному обігу археологічних цінностей.

Щодо нелегальних розкопок, очевидними є матеріальна цінність артефактів для чорнокопачів, прагнення наживи та задоволення від «успіхів». Успіхів у справі, на рівні з браконьєрством чи чорною трансплантологією. Ціною втрати нашої історії. Викопаний, виритий, вибраний, випорпаний, добутий із землі артефакт стає не більше, ніж річчю з цінником, лотом на аукціоні, цяцькою приватного колекціонера. Археологічним об'єктам завдається непоправна шкода, спричиняється фізичне руйнування, грабіжництво, мародерство, стирання історичного та наукового контексту.

З іншого боку, процеси місцевого економічного розвитку в сучасних ринкових умовах зумовлюють освоєння територій, які мають археологічну цінність, створюють ризики й загрози для культурної спадщини. Номінально, міжнародне правове поле врегульовує інтереси основних суб'єктів: інвесторів, археологів та держави. Та ж Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини включає археологію в процес просторового планування та передбачає механізм «забруднювач платить». Однак реалії інші. Забудовники та інвестори ставлять під сумнів цінність

археологічної спадщини та актуальність превентивної археології, а також продовжують лобіювання своїх інтересів [5, с. 26]. Вони воліють бачити археологів максимально ефективними виключно для власних інтересів. Їхні проекти, що переважно спрямовані на заробляння грошей, загрожують археологічній спадщині країни та її громадян.

Археологічна спадщина, як кожен свідок (а вона свідок стародавньої історії!), є дуже вразливою та беззахисною: що перед лопатою чорнокопача, ба більше перед ковшем екскаватора, перед силами природи чи снарядами війни, перед байдужістю і неосвіченістю громадськості. Ця спадщина – джерело європейської, світової пам'яті, головний елемент пізнання історії людства, засіб історичних і наукових досліджень. Науковці, дослідники археологічної спадщини, насамперед бачать в ній **цінності** – наукову, культурну, суспільно-політичну, історичну, власне археологічну. І якщо оперують цінами, то для розрахунку вартості досліджень. На відміну від недобросовісних інвесторів чи забудовників, які платять ціну за заплющені очі чиновників на освоєння археологічно цінних територій.

З огляду на перетин інтересів держави (суспільні інтереси), археологів (наукові інтереси) та забудовників (бізнес інтереси), динамічність світу та його природи, питання цінності та цін в археології залишатиметься відкритим для філософських пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Губерський Л.В., Надольний І.Ф., В.П. Андрущенко. Філософія: навчальний посібник. За ред. І.Ф. Надольного. Київ: Вікар, 2005. С. 450.
2. Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута) (ETS №143) від 16.01.1992, ратифікована ЗУ від 10.12.2003 №1369-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_150#Text (дата звернення: 23.04.2024).
3. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 16.11.1972, ратифікована Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 04.10.1988 №6673. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (дата звернення: 23.04.2024).
4. Лановик Б.Д., Лазарович М.В. Економічна історія: курс лекцій. Київ: Вікар, 2001. С.20.
5. Novaković Predrag, Horňák Milan. From Rescue to Preventive Archaeology: A Highly Challenging 25 Years in the Former Socialist Countries of Eastern Europe. *Recent developments in preventive archaeology in Europe: proceedings of the 22nd EAA Meeting in Vilnius, 2016* / Predrag Novaković ... [et al.] (eds.). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. Ljubljana University Press, Faculty of Arts, 2016. S. 21-32.